

Marian Jędrzejczak¹, Marian Kloczkowski²

TENDENCJE EPIDEMIOLOGICZNE PRZYJMOWANIA ŚRODKÓW PSYCHOAKTYWNYCH PRZEZ ŻOŁNIERZY SŁUŻBY ZASADNICZEJ

¹Katedra Socjologii Wyższej Szkoły Ekonomii i Administracji w Kielcach

Kierownik Antoni Malinowski

²Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych

Kierownik Tadeusz Iwanek

Celem badań przedstawionych w niniejszej pracy są tendencje epidemiologiczne zjawiska narkomanii w wojsku oraz określenie jego przyczyn i uwarunkowań.

Badania zostały zrealizowane w latach 1996-2003 na próbie 3561 żołnierzy służby zasadniczej i 134 kadry zawodowej, przy użyciu tej samej ankiety, co pozwoliło na porównywanie wyników z poszczególnych lat. Analiza ankiet wykazała, że od roku 2000 wystąpiła tendencja spadkowa w przyjmowaniu środków psychoaktywnych w wojsku.

Słowa kluczowe: narkomania, wojsko, tendencja spadkowa

Key words: narcomany, army, downward tendency

WSTĘP

Narkomania rozumiana jako ogół problemów związanych z zażywaniem różnych środków psychoaktywnych (uzależniających) należy do kręgu zjawisk mieszczących się w pojęciu patologii społecznej.

Powszechnie wiadomo, że używanie środków psychoaktywnych wywołuje wiele różnych następstw, zarówno społecznych, ekonomicznych, kryminalnych, jak i zdrowotnych. Likwidacja tych ostatnich należy oczywiście do służby zdrowia. Należy jednak podkreślić, że jest to tylko usuwanie objawów i skutków, gdyż przyczyny, dla których młodzież odurza się pozostają często w sferze psychospołecznej i osobowościowej (1-3).

Nasilenie się zjawiska narkomanii, charakterystyczne dla współczesnych społeczeństw kształtuje określone postawy i wpływa na opinie społeczne. Coraz powszechniejsza świadomość zagrożeń, jakie niesie ze sobą narkomania, stwarza bardziej sprzyjające warunki dla skutecznego zwalczania tego zjawiska. Jak jednak wskazują eksperci, narkomanii na obecnym etapie nie można zlikwidować całkowicie, można tylko zahamować dalszy jej wzrost.

Z Thille w pracy dotyczącej problematyki „socjologicznych uwarunkowań toksykomanii” przedstawił hipotezę istnienia określonego typu osobowości wrodzonego lub naby-

tego, który umożliwi wykształcenie narkomanii jako specyficznej reakcji nerwicowej, tak zwanego stanu przednalogowego oraz specyficznego zjawiska i układu społecznego wywołującego różnorodnych sytuacji psychotraumatyzujących.

Na podstawie przeprowadzonych badań związków przyczynowych pomiędzy określonymi układami społecznymi a narkomanią ustalono, iż jest ona problemem stricte socjologicznym, a aspekty lekarskie ma jedynie wtedy, gdy występuje wyraźne podłoże psychotyczne odurzania się lub gdy trzeba zwalczać objawy uzależnienia fizycznego czy też powikłań chorobowych.

Podobne stanowisko prezentuje *DS Elliott*. Wyróżnia on cztery najważniejsze źródła napięć (stresu) w życiu młodzieży, mogące zwiększyć prawdopodobieństwo wystąpienia u niej zachowań nieprzystosowawczych, w tym także zażywania środków psychoaktywnych. Są to: cechy indywidualne jednostki, postawy wobec religii i środowiska, środowisko szkolne, rodzinne i rówieśnicze. *Elliott* definiuje napięcie jako rozbieżności między oczekiwaniami jednostki a oceną ich rzeczywistego obrazu lub możliwości realizacji (1-7).

CEL PRACY

Celem badań w poszczególnych latach była ocena zjawiska przyjmowania środków psychoaktywnych przez żołnierzy służby zasadniczej w aspekcie jego rozmiarów, zasięgu oraz wpływających na nie czynników. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie tendencji epidemiologicznych tego zjawiska oraz określenie jego przyczyn i uwarunkowań.

MATERIAŁ I METODY

Zastosowana w tych badaniach metoda, której istotą jest analiza wypowiedzi respondentów, zebranych przy pomocy kwestionariuszy-ankiet, powoduje konieczność zachowania ostrożności przy formułowaniu wniosków i uogólnień, szczególnie w zakresie prób oszacowania liczby żołnierzy zagrożonych różnymi formami patologii. Niemniej jednak duży zasięg tych badań oraz stosowane procedury zbierania danych empirycznych, zapewniających pełną anonimowość i swobodę wypowiedzi badanych, upoważnia do zaprezentowania zestawień statystycznych i wyprowadzonych na ich podstawie wniosków, mogących rozszerzyć pola postrzegania problemów patologii społecznych występujących w środowisku wojska.

Ponieważ wszystkie badania były prowadzone przy użyciu tej samej ankiety, istniała możliwość porównania rozkładów odpowiedzi na pytania zastosowane w badaniach realizowanych na przestrzeni kilku ostatnich lat.

Badania zostały zrealizowane w latach 1996-2003 wśród żołnierzy służby zasadniczej, w jednostkach wojskowych reprezentujących wszystkie okręgi wojskowe i rodzaje sił zbrojnych jak również małe oraz duże garnizony.

Próby wyloniono w oparciu o procedurę doboru kwotowego mając na uwadze reprezentatywność okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych oraz wielkość garnizonów.

Ogółem przebadano:

– w 1996 r. – 522 żołnierzy	– w 2000 r. – 622 żołnierzy
– w 1998 r. – 674 żołnierzy	– w 2001 r. – 682 żołnierzy
– w 1999 r. – 527 żołnierzy	– w 2003 r. – 534 żołnierzy

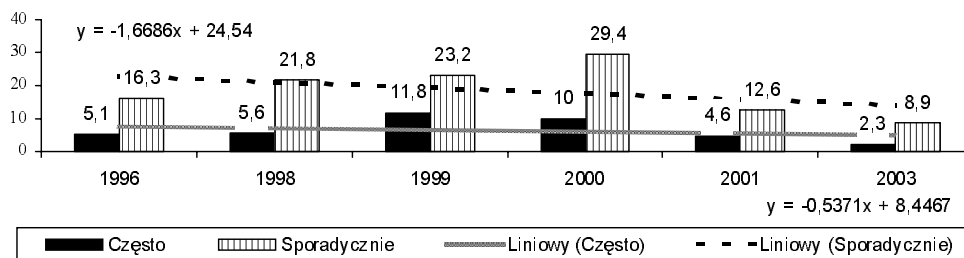
Razem 3561 żołnierzy służby zasadniczej i 134 kadry zawodowej.

Badani żołnierze odbyli przynajmniej sześć miesięcy służby.

Ankieta zawierała 42 pytania zamknięte oraz 7 otwartych i metryczkę. Jednak do opracowania prezentowanego tematu wykorzystano tylko odpowiedzi na te pytania, które dotyczyły zjawiska przyjmowania środków psychoaktywnych przez żołnierzy. Pytania dotyczące innych zjawisk patologicznych takich jak: picie alkoholu przez żołnierzy, palenie papierosów oraz przestępstw i wykroczeń w służbie wojskowej stanowią będą przedmiot odrębnych opracowań. Zebrane wyniki badań ankietowych poddane zostały analizie statystycznej wykorzystując program komputerowy SPSS PC 10.00. Analizowano zależności na poziomie istotności $p < 0,05$ przy zastosowaniu współczynnika korelacji V_c – Cramera. Do wyznaczenia funkcji liniowej liczby żołnierzy przyjmujących środki psychoaktywne wykorzystano ekstrapolację trendu wykorzystując metodę najmniejszych kwadratów.

WYNIKI

Przeprowadzona analiza wskaźnikowa trendu przyjmowania środków psychoaktywnych przez żołnierzy służby zasadniczej za lata 1996-2003, przy wykorzystaniu metody najmniejszych kwadratów dowodzi ich spadkowej tendencji w analizowanym okresie (ryc. 1).

Ryc. 1. Przyjmowanie środków psychoaktywnych przez żołnierzy w latach 1996-2003 (dane w %).
Fig. 1. Intake psychoactive agents by basic active soldiers in the years 1996-2003 (%)

Spadek ten zaznacza zarówno wśród żołnierzy biorących narkotyki często, jak i sporadycznie. Otrzymane funkcje liniowe mają ujemny charakter. Wyliczone wskaźniki procentowe w przedziałach rocznych wskazują wyraźną tendencję spadkową od 2001 r. Odsetek żołnierzy, którzy w 2000 r. często brali środki psychoaktywne wynosił 10,0%, natomiast w 2003 roku 2,3% i odpowiednio biorących rzadko (29,4% i 8,9%).

Uzyskane wyniki badań zaprezentowane na rycinie 1, potwierdzają również wyniki zawarte w tabeli 1. Od roku 2000 zaznacza się spadek opinii potwierdzających branie środków psychoaktywnych przez kolegów w pododdziale. Natomiast wzrasta odsetek opinii o niewystępowaniu tego zjawiska. Wyniki zawarte w tabeli 1 w większości noszą cechy istotności statystycznej.

Na tle dotychczasowych rozważań rodzi się pytanie, jakie czynniki zadecydowały o spadku liczby żołnierzy służby zasadniczej przyjmujących środki psychoaktywne. Analiza danych uzyskanych z badań w latach 2001-2003 wykazuje, że dostęp żołnierzy do nar-

Tabela I. Opinie żołnierzy o przyjmowaniu środków psychoaktywnych w ich pododdziale (dane w %)

Table I. Opinions of soldiers on intake psychoactive agents in their subunit (%)

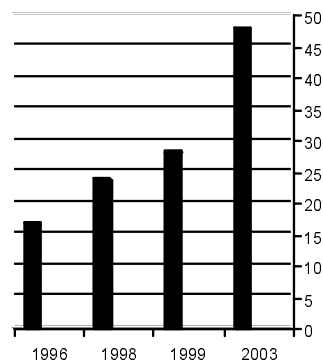
Czy, według Pana, w pododdziale, w którym odbywa Pan służbę istnieje problem zażywania narkotyków przez żołnierzy służby zasadniczej?	Lata					
	1996	1998	1999	2000	2001	2003
Tak	11,3	18,6	20,4	9,6	8,7	7,9
Raczej tak	19,0	18,9	19,8	19,9	11,2	7,2
Raczej nie	22,3	21,2	19,8	19,3	18,3	23,4
Nie	22	21,1	20,1	30,1	32,4	51,3
Trudno mi powiedzieć	25,8	20,2	20,9	28,1	29,6	10,2

$V_c=0,21$ $p<0,05$

kotyków jest obecnie trudniejszy ze względu na zdecydowane przeciwdziałania organizacyjno-prawne i służbowe kadry dowódczej.

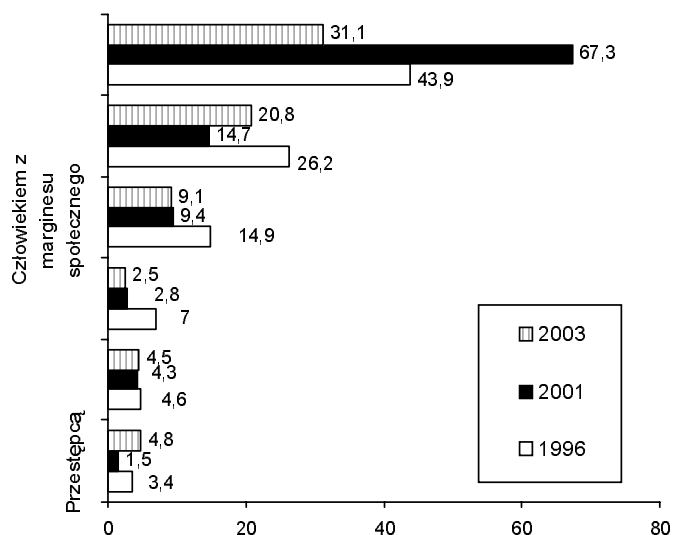
O ile w 2001 roku prawie połowa badanych uważała, że w wojsku nie ma problemów z zaopatrywaniem się w narkotyki (47,5%), to w 2003 roku odsetek ten wyniósł 26,7%. Zwiększył się też odsetek badanych wyrażających przekonanie, że dostęp ten jest trudny (21,6% rok 2001 i 37,2% rok 2003). W latach dziewięćdziesiątych badani uważali, że przyczyną szerzenia się narkomanii w wojsku jest niebywała łatwość dostępności narkotyków. Tylko 3,6% badanych żołnierzy uważała w 1996 roku, że istnieją trudności w ich nabywaniu. Ponad 80% było przekonanych, że można je dostać łatwo lub bardzo łatwo.

Istotnym czynnikiem, który zdaniem badanych przyczynił się do spadku liczby żołnierzy przyjmujących środki psychoaktywne są działania oświatowo-profilaktyczne prowadzone w jednostkach. Choć połowa (50,2%) żołnierzy nadal twierdzi, że nie widzi zdecydowanych działań z zakresu profilaktyki narkomanii w środowisku służby zasadniczej, to jednak wzrasta liczba żołnierzy, którzy uczestniczą w takich akcjach, co ilustruje ryc. 2.

Ryc. 2. Uczestnicy różnych form profilaktyki narkomanii w jednostce wojskowej (dane w %).

Fig. 2. Members of various forms of drug addiction prophylaxis in a military unit (%)

Ryc. 3. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Kim, Pana zdaniem, jest osoba zażywająca narkotyki?” (dane w %)

Fig. 3. Distribution of an answer to the question: „Who, in your opinion, is a person taking drugs?” (%)

Prowadzona profilaktyka narkomanii w wojsku zdaniem badanych nie posiada nadal zinstytucjonalizowanej formy. Prowadzą ją najczęściej oficerowie wychowawczy oraz lekarze jednostek wojskowych (2,8).

W kontekście analizy czynników związanych z narkomanią w wojsku istotne jest zaprezentowanie opinii o osobach przyjmujących środki psychoaktywne.

Z prezentowanych danych na rycinie 3 wynika, że chociaż ogólna stratyfikacja ocen osoby uzależnionej pozostała prawie niezmieniona, to radykalnie zmieniły się proporcje niektórych kategorii. Szczególnie duża zmiana widoczna jest w odniesieniu do opinii, że biorący narkotyki to osoby wymagające pomocy. Analizując zmiany, które zaszły w omawianej dziedzinie od 1996 roku można powiedzieć, że badani znacząco odchodzą od poglądów deterministycznych, według których zażywający narkotyki to bezbronni ofiary wymagające troski społeczeństwa. Obecnie akcenty rozkładają się bardziej równomiernie, nie brakuje opinii, że zażywanie narkotyków jest konsekwencją braku pewnych dyspozycji psychicznych lub społecznych.

Żołnierze, którzy brali środki psychoaktywne, pytani o plany dalszego ich zażywania w większości (51,9%) chcieliby skończyć z ich przyjmowaniem. Jako przyczynę podawali chęć pozostania w zawodowej służbie wojskowej, a fakt brania narkotyków może im to uniemożliwić. Jednak nadal duży odsetek (48,1%) uważa, że fakt przyjmowania substancji psychoaktywnych nie wynika z problemów osobistych i życiowych, tylko ma związek z pełnieniem służby wojskowej.

W badaniach pytano również żołnierzy o rodzaj środka psychoaktywnego. Przeprowadzona analiza danych uzyskanych w latach 1996-2003 dowodzi, że żołnierze najczęściej biorą marihuanę oraz amfetaminę, przy czym odsetek tych, którzy biorą marihuanę jest

dwukrotnie wyższy. W uzasadnieniu swoich opinii żołnierze pisali, że najczęściej polepszają one nastrój i znoszą zmęczenie związane ze służbą wojskową, są zdecydowanie tańsze od alkoholu.

DYSKUSJA

Środowisko wojskowe jak każde inne środowisko młodzieżowe nie było i nie jest wolne od problemów narkomanii. Bramy koszar nie stanowią skutecznej zapory przenikania narkotyków na teren jednostki wojskowej. Można wyróżnić trzy podstawowe „drogi” przenikania środków psychoaktywnych na teren jednostki (8, 9).

1. Zazywanie przez żołnierza środka psychoaktywnego na zewnątrz i powrót do jednostki pod jego wpływem.
2. Wniesienie na teren jednostki.
3. Dostarczenie środka psychoaktywnego podczas wizyt przez znajomych odwiedzających żołnierza.

Wojskowy Instytut Badań Socjologicznych już w połowie lat 90-tych zapoczątkował badania nad zjawiskiem przyjmowania środków psychoaktywnych przez żołnierzy służby zasadniczej w wojsku. W ich efekcie powstało kilka opracowań, w których poddano analizie niektóre uwarunkowania tego zjawiska (2). Od roku 1996 mamy do czynienia ze wzrostem liczby żołnierzy służby zasadniczej przyjmujących środki psychoaktywne. Jednak od roku 2001 nastąpił spadek ich odsetka, co potwierdzają również badania przeprowadzone przez Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych w 2003 r. wśród żołnierzy zawodowych szczebla plutonu i kompanii. Ponad 4,3% badanych uważa, że ich liczba nadal wzrasta, natomiast 29,8% uważa, że się obniża. Pozostali nie mieli zdania zaznaczając, że nie widzą problemu narkomanii wśród żołnierzy swojego pododdziału (10).

Można jednak postawić pytanie, czy jest to wynik rzeczywistej tendencji, czy wynik autooceny żołnierzy podczas badań. Ze względu na społeczną szkodliwość zjawiska narkomanii w wojsku, obniżenie się dyscypliny i efektów w szkoleniu, kadra zawodowa, szczególnie szczebla plutonu i kompanii, przystąpiła do zdecydowanych działań organizacyjnych i dyscyplinarnych, przeciwdziałających temu zjawisku. Żołnierze, mając świadomość konsekwencji, mogą zatajać fakt przyjmowania narkotyków. Dlatego konieczne są dalsze badania mające na celu monitorowanie tego zjawiska w wojsku.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

1. W ostatnich trzech latach obserwuje się spadek liczby żołnierzy służby zasadniczej przyjmujących środki psychoaktywne, jednak dopiero dłuższe obserwacje mogą potwierdzić to zjawisko.
2. Akcje profilaktyczne dotyczące zwalczania narkomanii w wojsku nabrały szczególnego znaczenia.
3. Zdaniem badanych coraz trudniejszy staje się dostęp żołnierzy do narkotyków w koszarach
4. Ponad połowa żołnierzy, którzy biorą środki psychoaktywne deklaruje chęć zerwania z nalogiem lub braniem narkotyków.

M Jędrzejczak, M Kloczkowski

EPIDEMIOLOGICAL TRENDS OF PSYCHOACTIVE AGENTS INTAKE
BASIC SERVICE SOLDIERS

SUMMARY

The aim of the investigations described in this study is to present epidemiologic tendencies of drug addiction in the army and to define its causes and conditionings. The investigations were carried out in the years 1996-2003 among 3561 basic service soldiers and 134 members of the cadre, with the use of the same questionnaire, which allowed to compare the results from respective years.

The carried out analysis of epidemiologic trends in basic service soldiers taking psychoactive agents proved the downward tendency of drug addiction in the army. This decrease has been occurring since 2000. The proportion of soldiers taking psychoactive agents decreased twice in 2003 in comparison with 1996 and four times in comparison with 2000.

In the last three years there occurred a decrease of percentage of basic service soldiers taking psychoactive agents and there decidedly increased the number of prophylactic actions.

PIŚMIENNICTWO

1. Sierosławski J. Epidemiologia narkomanii w Polsce. *Służba Zdrowia* 1999;84-78:4-7.
2. Jędrzejczak M. Narkomania w wojsku. *Kielce CAN* 2001;93-107.
3. Jędrzejczak M., Narkomania wśród żołnierzy służby zasadniczej – przyczyny rozwoju zjawiska. *Przeegl Epidemiol* 2002;56:169-177.
4. Fatyga B, Rogala-Oblękowska. Style życia młodzieży a narkotyki. *Warszawa Instytut Spraw Publicznych* 2002;249.
5. Elliott DS, Huizinga D, Menard S. *Multiple problem youth: Delinquency, substance use and mental health problems*, New York: Springer 1989.
6. Cekiera Cz. *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia; resocjalizacja osób uzależnionych*. Lublin Tow. Naukowe KUL 1998;10.
7. Thille Z. Socjologiczne uwarunkowania toksykomanii. *Zdr Psych* 1993;3,14.
8. Majer-Zahorowski O, Zimak J. *Problemy narkomanii*. Warszawa, ULMAK 1998;11.
9. Jędrzejczak M, Kocur J. Zagrożenia narkomanią w wojsku. *Psych Pol* 2003;37:511-518.
10. Kloczkowski M. *Zjawiska patologii wśród żołnierzy służby zasadniczej*. Warszawa, WIBS 2003.

Otrzymano: 19.07.2004 r.

Adres autora:

Marian Jędrzejczak
91-211 Łódź
ul. Rydzowa 13 m. 50